

הרב גבריאל גבאי

טעמי איסור מוקצה

ראשי פרקים

- א. הקדמה לאיסור מוקצה
- ב. טעם א' - גזירה משום איסור הוצאה
- ג. טעם ב' - והכיננו את אשר יביאו"
- ד. טעם ג' - משום "שבתוך" ו"למען ינוח"
- ה. טעם ד' - גזירה שלא יבוא לידי מלאכות
- ו. טעם ה' - היכר לשבת

א. הקדמה לאיסור מוקצה

ישנם כמה סוגי מוקצה, ודיניהם שונים:

- מוקצה מחמת חיסרון כיס - שמקפיד עליו שלא יפגם, כגון סכין שחיטה - אסור לטלטלו אף לצורך גופו או מקומו.
- כלי שמלאכתו לאיסור - מותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו, אך לא מחמה לצל.
- כלי שמלאכתו להיתר - מותר לטלטלו אף מחמה לצל, אך אסור לטלטלו שלא לצורך.
- מוקצה מחמת גופו - כל דבר שאינו כלי ואינו מאכל בהמה, כגון אבנים, מעות וקנים וכדומה - אסור לטלטלו אף לצורך גופו או מקומו.
- בסיס לדבר האסור - כלי שמלאכתו להיתר, שהונח עליו אחד מהדברים המוקצין מחמת גופן, ואפילו הוסרו אחר כך, ויתבאר לקמן.
- דבר המחוסר צידה או שמחובר בבין השמשות.
- מוקצה מחמת מצוותו - כגון נויי סוכה.

והנה בטעם איסור מוקצה נאמרו כמה טעמים ומקורות, וננסה בסייעתא דשמיא להביאם ולבארם (הדברים לובנו עם הרב אריה מנדלקורן שליט"א).

ב. טעם א' - גזירה משום איסור הוצאה

הובא בגמרא בביצה (לז, א) ובשבת (קכד, א):

אטו טלטול לאו משום (צורך) הוצאה הוא.

על זה פירש רש"י (בביצה):

תחילת הוצאה על ידי טלטול, וכל מה שגזרו אינו אלא משום הוצאה.

כן כתב רש"י כיוצא בזה גם בפירושו לביצה בדף יב (ע"א), וכן פירש הראב"ד (על הרמב"ם שבת כד, יג), והיראים (רעד).

אלא שקשה, כיוון שביום טוב אין איסור הוצאה, שמתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה גם שלא לצורך, אם כן למה נאסר בו טלטול מוקצה, ובפרט שמבואר (ביצה ב, א) שהחמירו במוקצה ביום טוב יותר מבשבת?

באמת שרש"י (ביצה יב, א ד"ה אלא) הרגיש בזה וכתב:

בית הלל אית להו כיוון שהותרה (הוצאה) לצורך הותרה מן התורה לגמרי, אלא רבנן גזרו במידי דהוי טירחא דלא צריך כגון אבנים.

תוספות שם (ד"ה הכי גרסינן) פירשו את דברי רש"י, דכיוון דעיקר הוצאה נאסרה, יש לאסור בדבר שאינו לצורך יום טוב כלל, והיינו שאף לבית הלל אסורה הוצאת אבנים כיוון שאין בהם צורך כלל, וממילא נאסר גם כן טלטולם. עוד אפשר לעניות דעתי לפרש ברש"י שאין הכי נמי כיון שכבר אין סיבה לאוסרם משום הוצאה, אסרוהו משום טירחא ושבתון, וכמו שיתבאר לקמן (ועיין מה שכתבנו בסמוך לעניין "והכינו", ובעיקר בשיטת רש"י).

ג. טעם ב' - "והכינו את אשר יביאו"

הגמרא בביצה (ב, ב) דנה משום מה נאסרה ביצה שנולדה ביום טוב, ותחילה הובאה דעת רב נחמן שזהו משום מוקצה, ושוב הובא:

אלא אמר רבה - לעולם בתרנגולת העומדת לאכילה, וביום טוב שחל להיות אחר שבת עסקינן, ומשום הכנה, וקסבר רבה כל ביצה דמתילדא האידנא, מאתמול גמרה, רבה לטעמיה דאמר רבה: מאי דכתיב "והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו" - חול מנין לשבת וחול מנין ליום טוב, ואין יום טוב מנין לשבת, ואין שבת מנינה ליום טוב.

על זה פירש רש"י:

לטעמיה דאמר רבה - בפסחים, ויליף מהכא דמוקצה דאורייתא. הכינו - והזמינו כגון מכאן אני אוכל למחר, דאי משום הכנה בידיים לומר שיאפו ויבשלו מבעוד יום, בהזיה כתיב את אשר תאפו אפו, אלא בהזמנה בפה קאמר.

מבואר שרש"י מרחיב את כל דיני מוקצה שהם מהתורה מהכתוב הנזכר. כן כתב רש"י כיוצא בזה במקור נוסף (ביצה כו, ב):

אי דלא אחזו בין השמשות, ודאי אסורין דאין כאן הכנה מבעוד יום, ומאן דאית ליה מוקצה הכנה מבעוד יום בעי, כדכתיב "ביום השישי והכינו את אשר יביאו".

הרי שרש"י מחזיק בשיטתו שמוקצה נלמד מהכתוב "והיה", ואם כן הוא מן התורה.

כן כתב גם בספר העיטור כשדן בעניין אם מוכן לאדם הוי מוכן לכלבים (הלכות יום טוב מחלוקת א', ועיין שם בהערה ע"ד):

דקיס לן דמוקצה דאורייתא, ובשל תורה הלך אחרי המחמיר.

כן כתב העיטור גם בהמשך לעניין אם יש מוקצה לחצי שבת (מחלוקת ג', ועיין שם הערה מ"ט).

אלא שכל זה קשה, שכן הגמרא בפסחים (מוז, ב) תחילה רצתה לומר שמוקצה של עצים הוא מן התורה, מדכתיב "והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו" ואזהרתה מ"לא תעשה כל מלאכה", אך שוב דחתה ממה שנאמר לענין נסכים שאין מביאין אותם מן הטבל "שאיסור גופו גורם לו" אך מביאין אותם מן המוקצה "שאיין איסור גופו גורם לו", ואי אמרת איסור מוקצה דאורייתא, מה לי איסור גופו מה לי איסור דבר אחר, מבואר שהגמרא דחתה שאין איסור מוקצה מן התורה. עוד קשה, דאם כן למה רש"י כתב במקומות אחרים שאיסור מוקצה הוא גזירה משום טלטול (כמבואר לעיל).

לכן נראה, ששיטתו של רש"י לחלק שהכנה של "והכינו" זהו דווקא לעניין אוכל שהוא הכנה לסעודת שבת, שבזה התורה אמרה שמה שאתה רוצה לאכול בשבת צריך להכינו מבעוד יום, ולא דיברה לענין מוקצה של אבנים וכדומה. ביותר יש לומר שהתורה לא דיברה במוקצה שאסור לטלטלו, אלא רק שמוקצה אסור לענין אכילתו, ואין הכי נמי מדין תורה היה מותר לטלטל את הביצה שנולדה ביום טוב ורק נאסר לאכלו. רק אחר כך באו חכמים והוסיפו לאסור טלטול גזירה משום הוצאה, וגזרו כן על אבנים וכדומה, וממילא חל גם על אוכלין שלא הוכנו, שהם עתה כאבנים. אם כן, הגמרא בפסחים רק באה לדחות שהפסוק "והכינו" לא עוסק במוקצה של עצים (והוא הדין

לנסכים שאינם קשורים לסעודת האדם), אלא רק במה שקשור לסעודת האדם. כן יש לפרש את כל זה גם בדעת העיטור, שלא הזכיר כן אלא במוקצה דהכנה באוכלין.

אולם התוספות (ביצה ב, ד"ה והיה) הבינו שדין ביצה הוא דין מיוחד, שהוא דבר חדש שלא היה בעולם ולא היה ראוי כלל מעיקרא, עיין שם, ואם כן סבירא להו שהגמרא בפסחים דחתה את כל שאר סוגי המוקצה שאינם מהתורה, בין אוכלים ובין עצים ואבנים.

אלא שעדיין אפשר לומר לשיטתם שהגם שאר מוקצה הם מדברי סופרים מכל מקום הם אסמכתא מהכתוב "והכינו". כן מצינו בתוספות ישנים (ביצה ג, ב) - שהגמרא דנה למה ספק ביצה שנולדה ביום טוב אסורה, דבשלמא לרבה הוי ספק מהתורה וכו', אמנם לא הקשתה כן על רב נחמן שפירש שטעם איסור ביצה משום מוקצה - וכתבו התוספות ישנים דלרב נחמן הוי כעין דאורייתא, כספק מוכן דאסור (לקמן כד, ב). מבואר שסבירא להו שמוקצה הוא כעין דאורייתא, והיינו שיש לו סמך מהתורה, ולכן ספקו לחומרא.

כן כתב הרמב"ן במלחמות (ביצה ב, א) לענין טעם המוקצה:

כל עיקר לא דברו חכמים במוקצה אלא כדי שיברור ויזמין לעצמו צרכיו מערב יום טוב, ולא יצטרך למחר לחזור ולטרוח בסעודה שמא יבוא לעשות בה מלאכה או טלטול האסורין לו, וסמכוה למקרא "והכינו".

אלא שהרמב"ן סבירא ליה שזהו רק סמך, מה שאין כן לתוספות ישנים שהוא כעין דאורייתא, ועוד שהרמב"ן סבירא ליה שעיקר סיבת חז"ל למוקצה היא כטעם הרביעי דלקמן - שמא יעשה מלאכה, או כטעם הראשון - משום הוצאה.

ד. טעם ג' - משום "שבתון" ו"למען ינוח"

כתב הרמב"ם (כד, יב):

אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת כדרך שהוא עושה בחול, ומפני מה נגעו באיסור זה, אמרו ומה אם הזהירו נביאים וציוו שלא יהיה הילוכך בשבת כהילוכך בחול ולא שיחת השבת כשיחת החול שנאמר "ודבר דבר", קל ותומר שלא יהיה טלטול בשבת כטלטול בחול, כדי שלא יהיה כיום חול בעיניו ויבוא להגביה ולתקן כלים מפינה לפינה או מבית לבית או להצניע אבנים וכיוצא בהן, שהרי הוא בטל ויושב בביתו ויבקש דבר שיתעסק בו ונמצא שלא שבת ובטל הטעם שנאמר בתורה "למען ינוח".

הרי שביאר הרמב"ם את טעם גזירת המוקצה, כסניף של מצוות "למען ינוח".

עיין ברמב"ן על התורה (ויקרא כג, כד) שהביא מהמכילתא הן לענין שביתת יום טוב והן לענין שביתת שבת - שכל איסורי שבותין, כגון שאין עולים לאילן בשבת, ולא רוכבין על גבי בהמה, ולא שטין, ולא מספקין ולא מטפחין, נלמדים מריבוי "כל מלאכה", וכן דברי מצווה, כגון שאין מקדשין ואין דנים דין וכו', נלמדין מ"שבתון" - שבות". על זה הסביר הרמב"ן:

נראה לי שהמדרש הזה לומר שנצטוונו מתורה להיות לנו יום מנוחה ביום טוב אפילו מדברים שאינן מלאכה, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות ולמלא תביות יין ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום... והותרו בימים טובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום מלאכה, לכן אמרה התורה "שבתון" שיהיה יום שביתה ומנוחה, ולא יום טורח.

כן נראה שפסק גם הרמב"ם (שבת כא, א) לענין שאר שבותים, שמקורם מהתורה, שכך כתב הרמב"ם:

נאמר בתורה "תשבות" - אפילו מדברים שאינם מלאכה חייב לשבות מהם, ודברים רבים אסורים משום שהן דומים למלאכות, ומהם דברים האסורים משום גזירה שמא יבוא מהן לאיסור סקילה.

עיין שם גם במגיד משנה שפירש את הרמב"ם כהרמב"ן הנזכר.

אם כן נראה שגם במוקצה הבין הרמב"ם שזה סניף לעשה של שביתה ומנוחה. אמנם אין הכוונה שבכל טלטול עובר בעשה, אלא שזה בא לחזק את קיום מצוות השביתה בשבת ויום טוב.

על פי טעם זה גם מובן טעמו של רב נחמן (בביצה ב, ב) שגם ביום טוב גזרו על מוקצה (אף שאין בו איסור הוצאה), ועוד, שהחמירו בו יותר ופסקו בו כרבי יהודה, משום ששם שעוסק בשמחת יום טוב יש יותר סבירות שיזלזלו בזה ויעשו דברים שמבטלים את שביתתו ומנוחתו של יום טוב שכן הותר בו במקצת מלאכות, ולכן הוצרכו להחמיר בו יותר בענייני מוקצה.

ה. טעם ד' - גזירה שלא יבוא לידי מלאכות

עד הובא ברמב"ם (כד, יג) טעם נוסף לאיסור מוקצה:

ועוד, כשיבקר ויטלטל כלים שמלאכתם לאיסור, אפשר שיתעסק בהם מעט
ויבוא לידי מלאכה

טעם זה הוא למין טלטול כלים שגזרו שמא יבוא לידי מלאכה, וכן הוא בגמרא (שבת
קכג, ב) על פי פירוש רש"י שם:

תנו רבנן: בראשונה היו אומרים שלושה כלים ניטלין בשבת, מקצוע של
דבילה וזוהמא ליסטרן של קדרה וסכין קטנה שעל גבי השולחן. חזרו
והיתרו (רש"י: עד שראו שחזרו להיזהר קצת באיסור שבת, חזרו והיתרו,
וכשטהרו יותר - חזרו והיתרו)... עד שאמרו כל הכלים ניטלין בשבת.

כך הוא גם בירושלמי (שבת יז, א):

בראשונה היו כל הכלים ניטלין בשבת. כיוון שנחשדו להיות מחללין ימים
טובים ושבתות - הדא הוא דכתיב: "בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים
גיתות בשבת ועומסים על חמורים וגו'" - אסרו להם הכל. כיוון שנגדו
היו מתירין להם והולכים, עד שהתירו להם הכל חוץ מן המסור הגדול
ויתד של מחרשה.

מבואר שגזירת טלטול כלים באה כגדר לאיסורי מלאכה, וגזרה זו נגזרה בימי נחמיה
בן חכליה, וכמו שמבואר בירושלמי הנזכר, וכן בהמשך הגמרא אצלנו: "אמר רבי
חנינא: בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו", ונסמך על הכתובים בספר נחמיה (פרק
יג). אמנם מוקצה מחמת גופו כבר מצינו כמותו בימי דוד בגמרא בשבת (ל, א), ויש
לפרשו כטעמים האחרים שהזכרנו.

ו. טעם ה' - היכר לשבת

עוד הוסיף שם הרמב"ם:

ועוד, מפני שמקצת העם אינם בעלי אומניות אלא בטלין כל ימיהן כגון
הטיילין ויושבי קרנות שכל ימיהן הן שובתים ממלאכה ואם יהיה מותר
להלך ולדבר ולטלטל כשאר הימים נמצא שלא שבת שביתה הניכרת,
לפיכך שביתה מדברים אלו היא שביתה השוה בכל אדם

יסוד זה שיש צורך שיהיה ניכר לו שהיום שבת מצינו כיוצא בו בביצה (טו, ב) בענין
עירוב תבשילין:

"זכור את יום השבת לקדשו" - זוכרהו מאחר שבא להשכיחו.

כן הביא המגדל עוז מהגמרא בשבת (סט, ב) לענין היה מהלך במדבר ואינו יודע אימתי
שבת, שמונה שישה ימים ושומר יום: "וההוא יומא במאי מנכרא, בקידושא והבדלה"
- הרי שלא די שאדם ישמור שבת אלא צריך לדעת שהא שומר שבת, עיין שם. כן נראה
לי שזהו פשט הכתוב בפרשת כי תשא (לא, יג):

אך את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי
אני ה' מקדישכם

היינו, ששמירת השבת מטרתה שנדע בשמירתה שהי מקדשנו, ואם כן צריך היכר
שהוא שומר שבת. אמנם חז"ל (בשבת י, ב) דרשו כתוב זה באופן אחר.

